

# Ako novinári overujú informácie

**Piotr Zaremba**

Ako novinár som začal pracovať v roku 1991. Neštudoval som žurnalistiku, a preto som nemal možnosť naučiť sa na univerzite novinársky kódex profesionálnych noriem. Napriek tomu som sa s ním zoznámil vo svojej prvej redakčnej práci. V tom čase to bolo pre nás všetkých dôležité. Žurnalistika sa mala líšiť od tej komunistickej.

## Hľadanie dôveryhodnosti

Niektoré z týchto noriem sme od začiatku považovali za nenaplnený ideál. Napríklad odporúčanie BBC, aby každá informácia bola, pokiaľ možno, potvrdená aspoň z dvoch zdrojov. Slovné spojenie „pokiaľ je to možné“ otvára široké pole pre kompromis s realitou. Iné zásady však boli realistickejšie. Predovšetkým tá, že možnosť vyjadriť sa by mali dostať obe strany konfliktu. Ak niekoho odhalíme, umožníme mu brániť sa a požiadame ho o vyjadrenie.

Boli tu aj odporúčania týkajúce sa samotného vydávania novín, napríklad oddelenie samotných správ od komentárov k nim. Existovalo presvedčenie, ktoré zabezpečovalo dôveryhodnosť samotných informácií. Niektoré typy médií toto pravidlo nespĺňali.

Týždenníky ponúkali texty, ktoré boli zmesou príbehov o realite a žurnalistiky. Napriek tomu sa tento princíp pokúsili uplatniť v dennej tlači a elektronických médiách.

**Zásada potvrdzovania správ aspoň odkazom na druhý zdroj mala zaručiť novinársku dôkladnosť a spoľahlivosť.** Nie je potrebné vôbec nič potvrdzovať všeobecne dostupnými faktami. Na druhej strane texty o rôznych citlivých témach zvyčajne taja svoje zdroje. Toto odporúčanie možno teda považovať za morálne usmernenie určené novinárom. Teoreticky aj z právneho hľadiska, keďže sa zaväzujeme, že naše zdroje nezverejníme ani počas súdneho konania.

Takéto pravidlá tak môžeme vnímať ako dodatočnú istotu, že píšeme solídny a zdokumentovaný text.

## V pasci jednostrannosti

To však neznamená, že porušenie tejto zásady nie je ospravedlniteľné. Predstavme si situáciu z pozície politického novinára. Niekoľko je prítomný pri osobnom rozhovore dvoch významných politikov. Niekedy je to veľkolepé. Každé stretnutie prezidenta Lecha Kaczyńskiego a premiéra Donalda Tuska v rokoch 2007 až 2010 sa skončilo únikom informácií.

Pôvodným zdrojom informácií musí byť jeden z nich, hoci ich môže poskytnúť aj osoba blízka niektorému z politikov, ktorá sa ich osobne dozvedela od účastníka udalostí. Nezverejníme ho? Dôležité je, že sme tu odkázaní na možnosť, že sme boli oklamaní. Veľa závisí od nášho vlastného posúdenia spoľahlivosti zdrojov. Bol tento respondent pravdivý aj v iných situáciách? Ukázala sa správa ako pravdivá? V prípade únikov informácií zo stretnutí na najvyššej úrovni Kaczyński – Tusk boli zdrojom zvyčajne ľudia blízki Tuskovi. Nie div, že obraz, ktorý sa vykreslil, bol pre prezidenta nepriaznivý.

Samozrejme, ak si nie sme istí, môžeme svoje správy relativizovať pridaním výhrady k príbehu: „Ako tvrdia kruhy blízke...“ alebo „Ako tvrdí politik blízky (a tu nasleduje meno)“. Problém je v tom, že pri zverejnení neoficiálnych informácií veľkého významu máme záujem aj na tom, aby zneli dostatočne kategoricky. Preto sa ich snažíme objektivizovať. V opačnom prípade môže byť celý náš objav považovaný za pochybný alebo podozrivý. Novinár sa tu vždy pohybuje medzi dvoma cieľmi: na jednej strane presvedčiť verejnosť, že niečo naozaj vie „naisto“, a na druhej strane povedať pravdu a nie niečo, čo nie je úplne dôveryhodné.

## Fáma, t. j. fakt

Samozrejme, sú situácie, keď sa potreba potvrdiť novinky stáva absurdnou sama osebe. Pred niekoľkými rokmi som každých pár mesiacov informoval o odstúpení

jedného z ministrov vlády, ktorú viedla Beata Szydło. Keď som sa s ním konečne stretol, reagoval s nevôľou. Chápe ho, pretože takáto správa neposilnila jeho pozíciu na vlastnom ministerstve ani medzi kolegami politikmi.

Tento minister však požadoval, aby som si uňho správu pred každým ďalším zverejnením tohto typu overil. Snažil som sa mu vysvetliť, že v tejto veci nie je ani nestranný (je zrejme, že by to poprel), ani nevyhnutne niekto, kto potrebuje poznať plán svojho vlastného prepustenia. Rozhodli o tom iní. Čoskoro bol skutočne prepustený.

Samozrejme, že správy tohto druhu, ktoré nie sú okamžite potvrdené, vyvolávajú u niektorých čitateľov dojem novinárskej nespoľahlivosti a snahy o senzáciu za každú cenu. To platí najmä vtedy, ak je zameraná na ľudí, ktorí sú im sympatickí. Preto by sme to s jej duplikáciou nemali preháňať.

Existencia fámy je zároveň špecifickou skutočnosťou. Môže stáť za zmienku, ale za podmienky, že ju nepovažujeme za nespochybniteľný overený fakt. Musíme byť opatrní, **pretože novinár sa môže ľahko zmeniť z reportéra reality na tvorca reality.**

Pekne to ukazuje scéna zo seriálu *Domček z kariet*: má byť vymenovaný nový minister zahraničných vecí; americký prezident spolu so šéfkou svojho kabinetu komentujú dohady politického internetového portálu, ktoré ukazujú na jednu osobu a nie na druhú. V skutočnosti sa ním začnú riadiť, hoci o osobe rozhodujú oni, a nie portál.

Politické správy sú zriedkavo predmetom súdnych sporov. Politici vo všeobecnosti nepodávajú žaloby, ak sa im pripisuje obsah tajných rozhovorov alebo stretnutí za zatvorenými dverami. To dáva politickým novinárom väčšiu slobodu, ale zároveň ich vystavuje pokušeniu manipulovať s faktami. Novinár, ktorý dobre pozná politickú scénu, si môže niektoré aj vymyslieť. Pred podobnými obvineniami môžu ochrániť len povest' a prestíž.

## Riziko hry s ohňom

V prípade investigatívnych novinárov je to inak. Riziko chyby je väčšie, často s právnou dohrou, preto je potrebné opakovane overovať informácie alebo ich potvrdzovať prostredníctvom dokumentov. V tejto situácii vás zásady novinárskej etiky chránia pred tým, aby ste si popálili prsty.

Potreba poznať verziu osoby, proti ktorej sú vznesené konkrétne obvinenia, často spojená s politickou a právnou zodpovednosťou, chráni investigatívneho novinára pred obvinením z nedôveryhodnosti, ktoré môže byť vznesené na súde. Tie isté zásady sa však môžu ukázať aj ako záťaž, ktorá podkopáva účinnosť textu. Nieкого sa opýtame „Čo na to poviete?“ a ten niekto tú tému potom nafúkne v spriaznených médiách. Viem o takýchto prípadoch a neexistuje všeobecný návod na nápravu takejto situácie.

Mimochodom, investigatívny novinár môže sklúzať do jednostrannosti. Ide o ďalší typ rizika: závislosť od zdroja, napríklad inštitúcie, ktorá má záujem odhaliť alebo utajiť určité informácie. Jednotlivé fakty opísané novinárom môžu byť pravdivé, ale obraz reality zaznamenaný v textoch je skreslený.

Toto riziko sa vzťahuje aj na politických novinárov (vrátane tých, ktorí píšú o hospodárstve alebo súdnictve). Ako človek, ktorý sa roky zaoberá politickými otázkami, teraz často rozoznám, či anonymné výroky daný novinár cituje alebo z ktorého uhla pohľadu je realita zdôraznená. Niekoľkokrát som tiež čelil riziku, že budem príliš závislý od politika, ktorého poznám, ktorého uvažovanie som predpokladal a ktorého verziu udalostí som považoval za najdôveryhodnejšiu.

## Uväznení v bublinách

Dnes je tento jav rozšírenejší vďaka novinárom s mimoriadne silnými politickými sklonmi. Vystúpiť z vlastnej „informačnej bubliny“ si vyžaduje veľké odhodlanie. Na podobu publicistických textov majú zároveň negatívny vplyv aj iné javy.

Povaha online médií si vynucuje zrýchlenie tvorby textov vrátane tých, ktoré vytvárajú nové správy. Dôležitá je „klikateľnosť“, preto sa oplatí správu vylepšiť agresívnymi nadpismi, ktoré často deformujú skutočný obsah.

Obchodný model všetkých médií spôsobuje, že je ťažké investovať do textov, ktoré sa vyrábajú dlhšie ako jeden alebo dva dni. V minulosti sa investigatívna žurnalistika zakladala na publikáciách pripravovaných týždne, ak nie mesiace. Dnes stačí, ak vám „hotový kúsok“ ponúkne spriatelnený politik alebo úradník. Bez dôkladného overenia alebo analýzy, ktorá by ďalej hľadala pravdu, slúži len na vyvolanie určitého dojmu, zvyčajne negatívneho proti danému účastníkovi udalostí.

To platí aj pre iné normy. **V súčasnosti je hranica medzi informáciou a komentárom takmer vo všetkých médiách rozmazaná.** Nepamätáme si na povinnosť uvádzať staršie publikácie niekoho iného, ak ich použijeme. Naopak, mnohé médiá túto prax zakazujú, pretože je predsa v prospech konkurencie.

Ekonomická slabosť médií, najmä tlačených, nás odsudzuje k náhodnosti a priemernosti. Nevie, či sa ešte dnes v redakciách, kde je viac mediálnych pracovníkov ako novinárov, nájde niekto, kto kolegom pripomína starý novinársky kódex.

Preklad: Ústav pamäti národa (ÚPN)